

Jaakko Gravisto:

Näkökohtia merenkulkijain eläkeiästä

I Eläkeikä ja sen kehitys

Käytettäessä sanaa "eläkeikä", on luotu oletttamus, että jossain määrättyssä iässä työntekijä on saavuttanut sen elämänsä vaiheen, jolloin niin hyvin hänen itsensä, työnantajan kuin yhteiskunnankin kannalta työnteko on sopivaa lopettaa. Tällaisia oletttamusikäiä käytetään varsin paljon, esim. täysi-ikäisyys, avioliittokelpoisuus, äänioikeus, oikeustoimikelpoisuus j.n.e.

Eläkeikä vaihtelee suuresti eri maissa ja ammateissa. Yleinen eläkeikä Euroopan maissa vaihtelee 60-70 vuoden välillä. Alhaisempia eläkeikäiä esiintyy määrättyissä ammateissa, mm. merimiesammattissa, jossa eläkkeelle päästään 55-60 vuotiaana monissa maissa.

Suomessa voidaan yleisenä eläkeikänä pitää 65 vuotta, mikä on voimassa esim. kansaneläke- ja työeläkejärjestelmissä. Valtion viroissa on eläkeikä 63 vuotta ja eroamisikä 67 vuotta eräitä pieniä ryhmiä lukuunottamatta. Valtion eläkeikä juontaa alkunsa 1800-luvulta.

Merimiesten osalta oli ensimmäinen eläkejärjestelmä, joka tuli voimaan v. 1748, puhtaasti tarveharkintaan perustuva. Eläkettä maksettiin sellaisille puutteeseen joutuneille merimiehille, jotka olivat toimestaan menettäneet terveytensä tai vanhuudenheikkouden vuoksi tulleet työhön kykenemättömiksi, niin paljon, että se riitti hoitoon ja elatukseen.

Vuonna 1879 perustettiin Merimieseläkelaitos, jolloin eläkeikäksi vahvistettiin 55 vuotta ja täyden eläkkeen enimmäismääräksi 390 kultamarkkaa vuodessa. Toiminnan rahoittamiseen osallistuivat edelleenkin merenkulkijat, varustajat ja valtio. Eläkeikä pysytettiin 55 vuotena aina siihen

saakka, kunnes merimieseläkelaitos v. 1936 lakisääteisesti lakkautettiin merenkulkijain voimakkaasta vastustuksesta huolimatta. Seuraavana vuonna säädetyn kansaneläkelain mukainen 65-vuoden eläkeikä ei luonnollisesti-
kaan tyydyttänyt merenkulkijoita, mutta toisen maailmansodan punkeaminen
esti muutoksen aikaansaamisen. Kahdensadan vuoden kehityksen jälkeen
olivat merenkulkijat ilman omaa eläkejärjestelmää.

Pian sodan päättymisen jälkeen hyväksyi Kansainvälinen Työjärjestö
(ILO) merenkulkijoiden eläksistä koskevan sopimuksen (N:o 71), jonka
mukaan eläkeikä oli oleva 55 vuotta, jos karttumisprosentti olisi 1½ %
tai 60 vuotta, jos karttumisprosentti olisi 2 %. Suomessa eduskunta
toivomusaloitteen perusteella esitti v. 1949 toivomuksen merimiesten
eläkekysymyksen tutkimisesta ja v. 1952 asetettiin komitea tekemään tar-
peelliseksi katsotut ehdotukset. Komiteanmietinnössä ehdotettiin eläke-
iäksi miehistölle 55-60 vuotta ja päällystölle 60-65 vuotta palveluajan
pituudesta riippuen. Perusteluina mainittiin seuraavaa: "Miehistön van-
huuseläkeiäksi komitea ehdottaa 60 vuotta, mihin ikään saakka normaalin
terveyden omaava merimies yleensä voi suorittaa meripalvelusta. Jos hen-
kilä kuitenkin on ollut kauan raskaassa meripalveluksessa, on hänen ter-
veytensä saattanut ennen 60 vuoden ikääkin huonontua siinä määrin, ettei
hän enää täytä niitä terveydellisiä vaatimuksia, jotka on asetettu meri-
miestoimessa olon ehdoksi, tai että meripalvelus muodostuu hänelle ylen-
rasittavaksi hänen silti vielä täyttämättä työkyvyttömyyseläkkeen saa-
misen ehtoja. Tällaisia tapauksia varten on komitea halunnut lieventää
ehdottamaansa 60 vuoden rajaa siten, että eläkkeelle voisi päästä tätä
nuorempikin, kuitenkin vähintään 55 vuotta täyttänyt miehistöön kuuluva
henkilö, jos hänen ikänsä ja maksukuukausiensä luku vuosiksi muunnettuna
yhteenselaskettuna on vähintään 80 vuotta. Näin ollen voi esimerkiksi va-
kautettu, jolla 55 vuoden iässä on 25 maksuvuotta, saada eläkkeen jo mai-
nitussa iässä.

päällystöön kuuluvien työolosuhteet ovat siinä määrin suotuisimmat kuin miehistöön kuuluvien, että heidän on mahdollista pysyä meripalveluksessa jälkimmäisiä kauemmin. Niinpä komitean toimesta kerättyjen tilastotietojen mukaan esimerkiksi 55-59 vuotiaiden ikäluokasta oli noin 60 % päällystöä ja sitä vanhemmista ikäluokista noin 82 %. Tämä vuoksi komitea ehdottaa päällystön eläkeiäksi 65 vuotta eli viittä vuotta korkeampaa ikää kuin miehistölle. Tätä voidaan perustella myös sen erikoisedun tasoittamisella, joka päällystöllä on palvelusajan kohonemisesta johtuvien palkankorotusten ja tästä aiheutuvan eläkkeen kohonemisen muodossa. Eläke nimittäin määrätään sen palkan mukaan, mikä vakuutetulla oli lähinnä ennen hänen eläkkeelle siirtymistään siitä huolimatta, että hän vakuutuksen alkuaikoina on maksanut vakuutusmaksuja mainittua palkkaa huomattavasti pienemmästä palkasta. Tätä ilmiötä ei esiinny vastaavassa mittakaavassa miehistön keskuudessa. Edellä mainitun "90 vuoden säännön" asemasta saadaan päällystölle "90 vuoden sääntö" eläkeiän viidellä vuodella korottamisen johdosta, kun sen kuluessa ikä- ja maksuvuosien summa lisääntyy kymmenellä vuodella. Päällystöön kuuluva vakuutettu voi siis saada vanhuuseläkkeen aikaisintaan 60 vuoden iässä ehdolla, että hänellä tällöin on 30 vuotta maksuaikaa.

II Näkökohtia eläkeistä yleensä

Kuten merimiestenkin eläkejärjestelmän kehitys osoittaa, on käsitys eläkkeestä suuresti muuttumassa. Oltuaan alunperin lähinnä köyhäinapu, pidetään vanhuuseläkettä nykyään palkan osana, joka maksetaan varsinaisen työnteon päätyttyä. Tällöin etäännyttään yhä kauemmaksi siitä käsityksestä, että vanhuuseläke on vain eräs muoto työkyvyttömyyseläkettä, ts. että vanhuudenheikkous on eräs työkyvyttömyyden muoto, joka keskimäärin vaikuttaa työntekoa estävästi 65-vuotiaana, mutta esim. merimiestoimessa jo 55-60 vuotiaana.

III Yksilön suhde eläkeikään

Eläkkeelle siirtyminen on eräs suurimmista muutoksista ihmiselämässä. Se vaikuttaa yksilön taloudellisiin oloihin, elämänmuotoon ja asemaan yhteiskunnan jäsenenä. Merimiesten osalta voidaan sanoa, että vanhuuseläkkeelle siirtyminen ei taloudellisesta merkitse jyrkkää elintason laskua, onhan eläke 50-66 % palkasta. Sensijaan on elämänmuodon muutos merenkulkijoilla suurempi kuin muilla työntekijöillä, sillä eläkkeelle siirryttäessä on kyseessä paljon pitempi "hyppy tuntemattomaan" kuin muilla. Halu elää samanlaista elämää kuin muut on ristiriidassa niiden pelkojen kanssa, mitkä aiheutuvat siirryttäessä järjestyneestä laivaelämästä jokapäiväisten pikkuharmien täyttämään maaelämään. Täysin yksilöllistä on, mielletäänkö työntöttäminen toivottuna vai pelättynä tapahtumana.

Yleisesti ottaen voidaan sanoa, että mitä lähemmäksi eläkeikää työntekijä tulee, sitä voimakkaammin nousevat esille työntöttöön liittyvät taloudelliset ja inhimilliset tekijät. Jos eläkeläisten sosiaalinen status on hyvä eikä käsitettä "eläkeläinen" samaisteta köyhään sairaaseen, sopeutuminen eläkkeellesiirtymiseen on helpompaa.

IV Työnantajan suhde eläkeikään

Koska ihmisen suorituskyky vähenee iän mukana, vähenee työntekijän käyttöarvo työnantajalle ja supistuu lopulta niin pieneksi, että työssä pitäminen on epätaloudellista. Ei kuitenkaan voida ratkaista, missä vaiheessa työstä vetäytyminen olisi suositeltavaa tai välttämätöntä. Työkyvyn aleneminen tapahtuu vain vähitellen ja työntekijä voi kompensoida sitä kokemuksen ja hankitun työtaidon avulla varsin suuressa määrin.

Sairauden ja työkyvyttömyyden kasvavaa riskiä lukuunottamatta ei vanhuus työelämässä muodosta niin suurta ongelmaa, kuin yleensä uskotaan. Käsitys vanhanevan ihmisen työtehon voimakkaasta alenemisesta on kuitenkin johtanut vanhojen työntekijöiden lisääntyneeseen syrjintään erityisesti työhöntaloudellisesti soveltamalla, niin ainakin maa-ammateissa.

V Eläkeikä ja kansantalous

Tämän esityksen puitteissa ei ole tarkoitus puuttua taloudellisiin kysymyksiin muuten kuin eräiden toteamusten muodossa. Jos eläkeikää alennetaan, lisätään eläkkeellä olijoiden lukumäärää ja pidennetään jäljellä olevaa keskimääräistä eläkkeelliskoloaika. Samanaikaisesti supistuu työpanos, koska eläkkeelle siirtymisten panos jää pois, josta syystä eläkeikän alentamisen vaikutus tavallaan kaksinkertaistuu.

VI Merenkulkijain eläkeikän erityispiirteitä

Merenkulkijoiden eläkeikä on porrastettu ulospäin siten, että se on 5-10 v. alempi kuin yleinen eläkeikä maissa. Se on porrastettu sisäisesti siten, että miehistöllä on viisi vuotta alhaisempi eläkeikä kuin päällystöllä. Eselleen on eläkeikä ylöspäin liukava siten, että eläkkeelle siirtymistä lyhentyessä nousee eläke kuitenkin "ylipalvelukuukaudelta" yhden prosentin. Näin sisältää merimieseläkejärjestelmä jo alunperin monia sellaisia piirteitä, joita nykyisissä eläkejärjestelmissä pidetään tärkeinä.

Voisimme sanoa, että melkein kaikissa teollistuneissa maissa kuuluvat merenkulkijat vanhoistaan sellaiseen ryhmään, joilla on alempi eläkeikä kuin työntekijöillä yleensä, olipa eläkejärjestelmä muutoin millainen tahansa. Eläkeikä vaihtelee 50-60 vuoden välillä.

VII Merenkulkijain eläkeikä käytännössä

Työntekijän kannalta vaikuttaa siltä, että vanhempi merenkulkijapolvi olisi suhteellisen tyytyväinen nykyiseen järjestelmään, kun taas nuorempi päällystö pitää 60-vuoden eläkeikää liian korkeana etenkin verrattuna miehistön eläkeikään. Suoritettu tutkimus (Lampikoski 1968) osoittaa, että noin 2/3 päällystöstä oli tyytyväinen nykyiseen eläkeikään tai ei osannut asiasta mielipidettä ja 1/3 halusi alhaisempaa eläkeikää. Miehistön osalta olivat vastaavat suhdeluvut 4/5 ja 1/5.

Keskimääräinen eläkkeellesiirtymäikä on nykyään päällystöllä n. 63 vuotta ja miespuolisilla miehistön kuuluvilla n. 60 vuotta sekä naispuolisilla n. 62 vuotta. Näistä luvuista ei voida kuitenkaan tehdä mitään pitemmälle meneviä johtopäätöksiä työntekijöiden aseunoitumisesta eläkeikään. Se voidaan todeta, kuitenkin, että varustaja ei ainakaan yleisesti pidä eläkeikää eroamisikäenä, vaan sallii palveluksessaan olevan merenkulkijan jatkaa varsin pitkään yli eläkeiän.

VIII Alhaisen eläkeiän aiheuttamia vaikeuksia

Alhainen eläkeikä aiheuttaa lukuisia vaikeuksia, jotka kuitenkin suurelta osin ovat teknisiä, joten tässä yhteydessä ei niihin ole syytä puuttua. On kuitenkin syytä todeta, että alhainen eläkeikä jättää työmarkkinoille melkoisesti koulutettua työvoimaa, joka on vielä työkuntoista. Sen sijasta, että eläkeuudistuksen yhteydessä vapautuisi työpaikkoja nuorempien täyttämiseksi, palaavatkin eläkkeen saaneet takaisin samoille markkinoille joiden palkkataso eläkkeensä turvin toisen työnantajan palveluksessa. Tästäkin seikasta on esimerkkejä eräiltä valtion aloilta, joissa on hyvin alhainen eläkeikä.

Alhainen eläkeikä voi myös aiheuttaa sen, että määrätyissä olosuhteissa, esim. voimakkaan teknisen kehityksen vaiheessa, työnantaja siirtää

eläkkeelle työntekijöitä saadakseen tilalle nuorempia. Kun merenkulki-
joilla on huoltovelvollisuuksia ja taloudellisia velvotteita melko myö-
häiselläkin iällä, voi alhaisen eläkeiän soveltaminen johtaa yksilön
hankalaan tilanteeseen tulotason odottamatta pudotessa.

Alhainen eläkeikä aiheuttaa aina kustannuksia, kuka ne sitten maksa-
neekin. Osa niistä kiertyy kuitenkin elinkeinon ja sen palveluksessa tule-
vaisuudessa olevien vastuuseksi, olkoonkin, että uudistuksen vaikutukset
tuntuvat vasta vuosien päästä. Tuolloin aktiivipalveluksessa olevat saat-
tavat kieltäytyä laskua maksamasta, jos se heidän mielestään on kohtuuton.

IX Vapaa-aikabudjetti ja eläkeikä

Eläkeikä ei enää voi käsitellä irrallisena, koska kysymys on paljon
muusta kuin avustuksen antamisesta sellaiselle, joka vanhuudenheikkouden
takia on tullut työkyvyttömäksi. Englannissa on joskus kutsuttu vanhuus-
eläkettä "final holiday with pay", ts. pysyväksi palkalliseksi lomaksi.

Eläkekysymys onkin nähtävä lähinnä osana yleisestä, työelämän ai-
kaan käytettävän vapaa-ajan jakamisesta. Vapaa-aika, tai oikeastaan
ei-työntekeminen, tulee yhä keskeisemmäksi. Työntekemisen alkamisikä
siirtyy yhä myöhemmäksi ja työpäivä, -viikko ja -vuosi lyhenevät. Myös
työelämä päättyessä pysyvä, palkallinen loma pitenee ihmisten terveyden-
tilan parantuneessa ja keski-ikä kasvavassa ilman eläkeiän alentamistakin.

Tällöin joudutaan väistämättömsiä kysymään, eikä tällaisen palkalli-
sen loman sijoittaminen keskelle työelämää olisi mielekkäämpää, kuin
työelämä loppua. edellyttäen, että "kakkua jaettavana" yleensä valit-
taisiin työtajan lyhentäminen palkankorotuksen asenesta.

Kun merimieseläkejärjestelmä on haluttu vanhuuseläkkeen suoritta-
misen olevan riippumaton siitä seikasta, onko eläkkeensaaja eläkeiän
saavuttamisen jälkeen ansiotyössä, ei tarkoituksena kuitenkaan ole, että
kyseessä oli mahioma "lähellä", jonka henkilö saa eläkeiän täytettyään.

Vanhuuseläkeillä ja työn jätillä tulee olla jonkinlainen suhde toisiinsa. Merkittävää onkin, että vaikka paine yleisen eläkelän (65 v) alentamiseen ainakin työeläoittein on voimakas, on eräillä aloilla, joissa on ollut hyvin alhainen eläkeikä, sitä viime aikoina korotettu.

X Johtopäätöksiä

Kysymys vanhuuseläkeistä ei ole erillinen kysymys, vaan osa työmarkkinapolitiikkaa ja tulonjakoa. Kun harkitaan kansantulon ja sen kasvun jakoa investointien, palkkojen ja sosiaaliturvan kesken, voidaan todeta, että 1960-luvulla taistelun selvästi voitti sosiaaliturva ja lähinnä epäaktiivinen väestönosa. Kuoppaan näyttää olevan jäämässä pienipalkkainen, perheellinen paikanansaajia.

Eräs perustavia eläke- ja yleensä sosiaalipolitiikan kysymyksiä on eläkeläisten ja aktiivielämässä mukanaolevien kulutustasokehityksen suhde. Tämän seuraaminen antaa mahdollisuuden päätöksentekijälle tehdä tasapuo-
llisia ratkaisuja.